

UN CASAMENT NO CONSUMAT

Per Xavier Renedo

Un dels passatges més polèmics del *Llibre dels fets* es troba al final del paràgraf 19 quan, després d'explicar de forma molt succinta el seu adobament com a cavaller, és a dir la seva entrada a l'orde de la cavalleria, i el seu casament, Jaume I afegeix «sí que un any estiguem amb ella (la reina Elionor) que no podíem fer ço que els hòmens han a fer ab sa muller, car no havíem l'edat», o, si ho llegim en l'esplèndida traducció de J.M. Pujol, «de manera que estiguérem tot un any sense poder fer el que els homes fan amb llurs mullers, car no teníem l'edat».

Com s'ha d'interpretar aquesta acotació a primer cop d'ull sorprenent? D'entrada, com va deixar molt clar Ferran Soldevila, un dels millors coneixedors de Jaume I i del *Llibre dels fets*, cal tenir en compte que l'únic que diu el rei és que encara no havia arribat a la pubertat i que, per tant, no estava en condicions de poder consumir el matrimoni. Aclarit això F. Soldevila, va qualificar aquesta observació de «declaració singular», de «confessió ingènua [...] impertinent, impròpia d'un rei», és a dir va interpretar-la com una declaració autobiogràfica que no encaixava amb el to i el contingut del llibre, però, tanmateix, si és que interpreto o glosso bé les paraules de F. Soldevila, sí que encaixava amb la cultura d'un rei més hàbil movent els exèrcits o brandant l'espasa que no pas maniobrant amb paraules destinades a ser escrites sobre paper o pergamí.

És possible que el dominicà fra Pere Marsili, que a principis del segle XIV va traduir al llatí el *Llibre dels fets*, pensés gairebé el mateix que F. Soldevila, perquè en el *Liber gestarum*, el títol de la seva traducció, el passatge que estic comentant ha desaparegut. Cal tenir en compte, però, que, com que en la traducció llatina es passa de la primera persona en plural majestàtic, el «Nós» del rei, a la tercera persona del singular, no era fàcil inserir en el text una confessió tan personal. També cal tenir en compte que, tot i que la traducció és força fidel i exacta, per bé que una mica ampliada, Marsili es va pendre la llibertat d'ordenar d'una altra manera els elements del relat. Cal admetre, per tant, la possibilitat que o bé en la reordenació li passés per alt la inserció de la confessió, o bé que al final no sabés on posar-la. Ofereixo tot seguit el text del *Liber gestarum* retraduint al català perquè es pugui veure la distància que separa el 'bell catalanesc' de Jaume I de la prosa potser més complexa, però també més seca, de fra Pere Marsili:

El matrimoni de la ja esmentada dama Elionor amb el rei En Jaume va tenir lloc a Àgreda, encara que el rei només tenia dotze anys, a punt de fer-ne tretze. I tornant tots plegats cap a Tarassona, el rei va sentir una missa del Sant Esperit a l'església de Santa Maria de l'Horta amb l'espasa dipositada sobre l'altar. I, un cop acabada la missa, el rei es va cenyir l'espasa i el cinturó de la cavalleria davant dels crits de joia i de les llàgrimes pietoses de tothom, i també de les oracions a Déu totpoderós perquè infongués al jove rei el do de la fortalesa a honor i glòria de Déu i en exaltació de la fe cristiana.

A banda de les amplificacions, la gran diferència entre tots dos textos és l'ordre del discurs. En el *Llibre dels fets* es parla en primer lloc del casament, després de la cerimònia d'adobament cavalleresc i, en últim lloc, hi ha les confessions de l'edat que aleshores tenia el rei i de les intimitats matrimonials. En el *Liber gestarum*, en canvi, es comença amb el casament, tot seguit es revela l'edat del rei i s'acaba amb la descripció, molt ampliada, de la cerimònia d'adobament de Jaume I com a cavaller. Potser enmig dels canvis, la confessió personal del rei es va perdre, o potser Marsili va considerar que era millor eliminar-la perquè no hi havia, o no trobava, un context adequat on inserir-la.

A mitjan segle passat Oliver Brachfeld, un home de lletres hongarès que es va instal·lar a Catalunya i es va dedicar a la traducció, a l'edició i la psicologia, va publicar una excel·lent biografia de Violant d'Hongria, la segona esposa de Jaume I. En aquesta obra O. Brachfeld, seguidor de Jung i d'Adler, va fer un comentari psicoanalític de la «ingènua confessió» de Jaume I i va qualificar els problemes del rei a consumir el seu matrimoni com un «daltabaix físic i moral en el tàlam nupcial», un daltabaix que li hauria produït un «complex d'inferioritat» que va anar deteriorant i minant les relacions amb la seva nova esposa fins a acabar amb l'anul·lació del matrimoni uns anys més tard. Em sembla que és una interpretació molt de l'època en què el llibre es va publicar, però que comet l'error de sobreinterpretar el text, és a dir de veure-hi molt més del que en realitat Jaume I volia dir i es va limitar a dir.

En comptes d'interpretacions psicoanalítiques val més optar per veure en aquestes paraules una de les notacions íntimes que, com diu M. de Riquer, «diríem que semblen arrencades d'una novel·la i que de vegades suggereixen el viure quotidià». Però potser fins i tot podem anar una mica més enllà i afegir que més que d'una novel·la semblen arrencades d'un procés judicial, per exemple d'un procés d'anul·lació d'un matrimoni. M'explico: en el *Llibre dels fets* s'introdueix el tema del casament explicant que la proposta va venir de Castella i que els nobles propers al rei van aconsellar a Jaume I que acceptés l'oferta de matrimoni perquè creien que en aquells moments d'instabilitat política la corona necessitava més

que mai un hereu. Dit d'una altra manera: la necessitat de tenir descendència com més aviat millor va precipitar l'enllaç matrimonial de Jaume I amb Elionor de Castella. El *Llibre dels fets* ho diu de forma molt clara: els consellers del rei volien que «hereu romangués de nós per tal que el regne no eixís de la natura».

Si es té en compte aquest detall em sembla que es descobreix la lògica del relat. La inserció d'aquesta confessió que F. Soldevila qualificava d'«ingènua» té més sentit que no sembla i no és de cap manera una impertinència o una sortida de to. El que vol dir el rei amb la seva anotació és que, tot i que es va casar per tenir fills i donar estabilitat als seus regnes, va haver d'esperar més d'un any a poder consumir el matrimoni, a poder satisfer, en definitiva, el que en dret canònic es coneix com a 'deute conjugal', de manera que l'hereu desitjat va trigar a néixer més temps del previst. Em sembla que aquesta és la interpretació més correcta de la confessió, i si no és la que en va fer fra Pere Marsili, almenys és la interpretació que en va fer l'anònim traductor del *Llibre dels fets* a l'aragonès a la segona meitat del segle XIV, com podem comprovar en el fragment que reproduïxo tot seguit:

Et estuvo un anyo con la reyna su muller, que nunca la conosció carnalment porque non era de edat. Et après engendró en ella un fillo qui huvo nombre don Alfonso, el qual murió sin fillos et fue soterrado en el monesterio de Veruela. Et après trobóse que aquel matrimonio no era legítimo porque eran en grado muyt cercano de parentesco et no pudie seyer sin pecado, por la qual razón el dicho matrimonio fue separado por Joan, cardenal de Sabina.

L'anònim traductor trasllada en alguns punts el text català gairebé al peu de la lletra, però hi afegeix el detall que al cap d'un temps, una mica més del previst, va néixer el primogènit esperat. L'anònim traductor aragonès no podia fer, és clar, interpretacions psicoanalítiques: es va limitar a buscar un sentit a una confessió que no té res d'ingènua, el va trobar i va saber traslladar a la seva llengua el sentit d'una confessió que en el *Llibre dels fets* potser és una mica obscura. Almenys en aquest passatge el traductor a l'aragonès ho va fer molt millor, sens dubte, que fra Pere Marsili al *Liber gestarum*: va saber reproduir amb paraules diferents el sentit de l'original.

© Xavier Renedo